

Viczián István*

Budapest

Kemény Simonné Teleki Anna, Erdély „egyik legnemesebb és legeszesebb asszonya”.

I. Fiatalkora. Eljegyzés ifjú gróf Teleki Domokossal

Bevezetés. A források

A címben idézett jellemzés Teleki Annáról Szász Károly dunamelléki református püspöktől származik 1881-ből. Szász Károly Nagyenyeden született és ugyanott is volt diák azokban az 1830-as, 40-es években, amikor már Teleki Anna és részben a családja is Nagyenyeden laktak. De – miként azt látni fogjuk – ezt a véleményt sokan mások is osztották. Élete folyamán sok híres tudóssal, közéleti személyiséggel került kapcsolatba, és családjának tagjai is nagyrészt ilyenek voltak. Még fontosabb azonban, hogy ő önmagában is jelentős személyiség volt, akit a kortársak az igazi nemes nagyasszony mintaképének tartottak, és akiről mindig a legnagyobb rajongás hangján nyilatkoztak. Úgy gondolom, hogy emiatt érdemes közelebbről megismerni személyét, és rajta keresztül kora erdélyi társadalmát is.

Teleki Annával kapcsolatban nagyon sok feljegyzés maradt, s ennek több oka is van. Egyrészt Bolyai Farkas a férjének, báró Kemény Simonnak volt peregrinustársa. Együtt tanultak Göttingenben, és később is jó barátságban maradtak. Mivel Bolyai híres tudóssá lett, a tudománytörténet kikutatta és feljegyezte minden lépését. Vele együtt Kemény Simon és felesége is gyakran belekerült ezekbe a feljegyzésekbe. A Kemény házaspárt illetően fontos életrajzi adatokat találunk a Bolyaiak által írt levelekben¹ is, bár viszonylag ritkán írnak róluk.

Férjhezmenetele előtt Teleki Anna egy másik fiatalembernek, az ifj. Teleki Domokosnak, Teleki Sámuel kancellár fiának volt a menyasszonya. Vőlegényét ugyanúgy hívták, mint apját, id. Teleki Domokost. Ifj. Teleki Domokos sajnos

* Viczián István (Budapest, 1940) az Eötvös Loránd Tudományegyetem geológus szakán végzett 1963-ban. Munkahelye 1963-tól 2002-ig, nyugdíjba vonulásáig a Magyar Állami Földtani Intézet volt. 1969-ben egyetemi doktori, 1974-ben kandidátusi, 1988-ban akadémiai doktori fokozatot szerzett. 1997 óta a Debreceni Egyetemen egyetemi magántanár. Az 1970-es, 1980-as években ösztöndíjas volt Dániában és Németországban, Bochumban és Tübingenben. Szakterülete: ásványtan, újabban tudománytörténet. A magyar ásványtan 18–19. századi kezdeteiről írt munkái eddig főleg Erdélyben jelentek meg.

¹ Ld. Benkő Samu (szerk.): *Bolyai-levelek*. Téka. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975.

meghalt néhány hónappal az eljegyzés után. Róla nagyon sok nyomtatott és kéziratot feljegyzés maradt fenn, főleg a marosvásárhelyi Teleki Tékában. Bár mint útirajzíró már régebben is számontartották, tudománytörténeti jelentőségére elsőnek Deé Nagy Anikó (1994)² mutatott rá. Eljegyzését Teleki Annával is ő említi először. Az ő nyomán én magam foglalkoztam ifj. Teleki Domokos munkásságával.³ Különösen mint ásványgyűjtő és a jénai Ásványtani Társaság első elnöke ért el nemzetközi elismertséget. Az eltérő tudományterületek, a matematika és az ásványtan iránt érdeklődő kutatók különbözősége lehetett az oka, hogy eddig nem tudatosult az irodalomban: ez a két oldalról már ismert név, Teleki Anna, Kemény Simon felesége és előtte Teleki Domokos jegyese, egy és ugyanaz a személy.

Sokkal kevesebb az olyan írás, amely kimondottan Kemény Simonról és Teleki Annáról szól. Szabó Péter⁴ egy Kemény Simonról írandó cikkhez gyűjtött össze adatokat 1914-ben. Ez ugyanebben az évben jelent meg egy hosszabb jegyzetként⁵ Stäckel Pálnak a Bolyaiakról írt életrajzi munkájához.

Kelemen Lajos,⁶ a híres történész 1925-ben egy-egy újságcikkben foglalkozik Teleki Annával és az apjával, Teleki Domokossal. Újabban Oláh-Gál Róbert⁷ írt róluk számos érdekes közleményt szintén főleg Bolyai Farkassal összefüggésben.

² D. Nagy Anikó: Ifjú gróf Teleki Domokos. In: *Erdélyi Múzeum* 56. (1994/1–2), 25–50.

³ Viczián István: Teleki Domokos elnöksége a jénai Ásványtani Társulatban – a korabeli levelezés tükrében. In: *Múzeumi Füzetek. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Természet-tudományi és Matematikai Szakosztályának Közleményei*. Új sorozat, 7. (1997), 3–19.

⁴ Szabó Péter: *B. Kemény Simon életrajzi adatai*. 1914. MTA Kézirattár K 28/25.

⁵ Szabó Péter: Br. Kemény Simon rövid életrajza. Jegyzet. In: Stäckel Pál: *Bolyai János és Bolyai Farkas geometriai vizsgálatai. I. rész. A két Bolyai élete és művei*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1914, 206–208.

⁶ [Kelemen Lajos]: Bolyai Farkas levele Teleki Anna grófnőhöz. In: *Ellenzék* 46. (1925. nov. 9./256), melléklet 9. Uő: Teleki Anna apja (Gr. Teleki Domokos). In: *Ellenzék* 46. (1925. nov. 23./286), melléklet 9–10. Uő: Bolyai Farkas levele Teleki Anna grófnőhöz. In: uő: *Művelődéstörténeti tanulmányok. I.* Sajtó alá rend., szerk., a bev. tanulmányokat és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár 2006, 232–234. Uő: Teleki Anna apja (Gróf Teleki Domokos). In: uő: *Művelődéstörténeti tanulmányok. I.*, 444–446.

⁷ Oláh-Gál Róbert: Teleki Anna és Bolyai Farkas. In: *Népújítás* LXI. (2009. júl. 25./168), *Szines Világ melléklet* (V. 28, 184), 1., és *Népújítás* LXI. 174. (2009. aug. 1./174), *Szines Világ melléklet* (V. 29. 185), 1. Uő: Bolyai Farkas és Kemény Simon családja. In: *Valóság* 54. (2011/7), 59–68. Uő: A Kemény Simon-legenda és Bolyai Farkas. In: *Népújítás* LXV. (2013. jún. 8./130), *Szines Világ melléklet* (IX. 22. 369), 1. Uő: Ifj. báró Kemény Simon. In: *Művelődés* 66. (2013. szept./9), 25–28.

Érdekes forrást jelentenek azok a családi emlékek, amelyeket Teleki Anna egyik unokája, Kemény Vilma (1847–1917; 1. kép) gyűjtött össze.⁸ Az ő férje volt gróf Kuun Géza (1838–1905) akadémikus, híres nyelvész. Így, házassága révén lett ő is az akadémiai ügyekben járatos. Férje halála után gondosan gyűjtötte a vele kapcsolatos tudományos feljegyzéseket és marosnémeti otthonuk emlékeit is. Az összegyűjtött családi iratokat részint kiadta nyomtatásban, részint az Magyar Tudományos Akadémia kéziratárának adományozta, ahol a mai napig őrzik azokat.

1. kép
Gr. Kuun Gézáne br. Kemény Vilma
(1847–1917), br. Kemény Simon
és gr. Teleki Anna unokája (saját kép)

A marosnémeti kastély később a gróf Tholdy család tulajdonába ment át. Jelenlegi tulajdonosa gróf Petrichevich-Horváth Tholdy Péter.⁹

Kemény Vilmáról fiatalabb rokona, Kemény János író, a híres vécsi Helikon-írótalálkozó szervezője emlékezik meg önéletírásában.¹⁰ Kissé különc, de tekintélyes nagyasszonynak írja le, aki a 20. század elején Kolozsváron lakott. Arról volt híres, hogy naponta meglátogatta férje sírját a Házsongárdi temetőben, és szinte mint élő emberrel beszélgetett vele. (Itt jegyezzük meg, hogy Kuun Géza szíve külön, a marosnémeti kriptában van eltemetve.) Kemény Jánost mint fiatal rokonát gyakran meghívta magához ebédre, részben segítségképpen, részben pedig azal a céllal, hogy az Amerikából hazatért fiatalembert az itthoni társaságban elvárható jó modorra szoktassa. Ebben br. Kemény Vilma inasa volt fő szövetségese, aki mindig tapintatosan adta tudtára a fiúnak, hogy most miként illik viselkedni.

Ezenkívül értékes életrajzi adatokat tudhatunk meg Teleki Annáról az apja, id. Teleki Domokos (2. kép) verses önéletírásából (1815).¹¹ Gyermekkorát, egészen

⁸ Kemény Vilma: *Levél Karácsony Jenőné Bárczay Borbálához*. Kolozsvár, 1912. nov. 27. Kézirat. Kemény Vilma hagyatéka. (Viczián István tulajdona.) Kuun Gézáne, gr.: *Maros-Németiben. Emlékezés gróf Kuun Gézra otthonára*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1909. Kuun Gézáne, gr. – Kemény Vilma br. (szerk.): *Osdolai Kuun Géza családi levelezéséből. 1834–1905. ápr. 10-ig*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1914.

⁹ Oláh-Gál Elvira: *Nobile Officium. Az erdélyi magyar történelmi családok XX. századi sorsa – Oláh-Gál Elvira interjúi*. Székelyföld Alapítvány, Csíkszereda 2016. Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segédelmével udvaromat megépítettem...” *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2015, 246–248.

¹⁰ Kemény János: *Kakukéjiókák. Önéletírás*. G. Kisnyomda Bt., Budapest 2003, 161–166.

¹¹ Teleki Domokos: *Az emberi sorsnak változékonysága; melyet a maga példájával le-rajzolt, és külömböző időszakokban Versekebe foglalt...* Nyomtatott a' Ref. Kol.' Betűivel, Kolo'svártt 1815.

2. kép

Id. gr. Teleki Domokos (1742–1824), gr. Teleki Anna apja. Nyomatott képmásolat Szabó János litográfiája (1828) alapján. Br. Kemény Vilma hagyatékából (saját kép).

férjhez menéséig leginkább ebből ismerhetjük meg. Ez a verses önéletrírás azonban mint költemény – Kemény Vilma visszaemlékezése¹² szerint – a lányának, Teleki Annának nem tetszett, és igyekezett megsemmisíteni a példányait. Nekünk azonban ez a mű nemcsak a családtörténeti adatok szempontjából érdekes, hanem abban a tekintetben is, hogy jól mutatja, mi volt szerzőjének véleménye, vagy éppen előkelő erdélyi körökben a közfelfogás a különböző elbeszélte eseményekről. Érdekes, hogy hivatali ügyekről vagy háttérben zajló történelmi eseményekről alig beszél, talán azért, mert ezeket nem tartotta költészetre méltó témáknak. Maga az a tény is jellemző a kor romantikus, érzelmes stílusára, hogy minden családi és közéleti eseményt,

egy-egy esküvőt, születést, hivatalba való beiktatást vagy egyszerűen egy nagy ember névnapját illető ünnepi köszöntőversben megörökíteni, vagy megemlékezni egy elhunyt érdemeiről. Tulajdonképpen ezek füzére az egész mű, a téma a szerelmi boldogság vagy bánat, sőt többször szürreális álmok képeivel tarkítva, és mindez ízes, romlatlan magyar nyelven.

Jellemző, hogy amikor Kelemen Lajos különösen ennek a verses műnek az ismertetésével mutatja be id. Teleki Domokost a 20. századi olvasónak, már a bevezetőben ezt emeli ki:

„[id. Teleki Domokos] Erdély egyik legkiválóbb nagyasszonyának, br. Kemény Simonné, Teleki Annának volt az édesapja.”¹³

1. Fiatalkora. Eljegyzés ifjú gróf Teleki Domokossal

Teleki Anna származása, gyermekkora

Teleki Anna 1783-ban született, minden bizonnyal Sárpatakon, ahol a szülei laktak. Apja a család sárpataki ágába tartozó széki gróf Teleki Domokos volt, aki később mint Torda vármegye főispánja lett ismert. Anyja bethleni gróf Bethlen

¹² Kuun Gézáné, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz, az MTA főkönyvtárhoz, amelyekben nagyszüleiről való emlékeit írja le. Kolozsvár 1913. jan. 5. és 8. MTA Kézirattár K 29/125 és K 29/126. Mellékletei: Levél Gyulai Istvánnak: 29/127; képek: 29/128–131.

¹³ Kelemen Lajos: *Gr. Teleki Domokos*, 9. Uő: *Teleki Anna apja (Gróf Teleki Domokos)*, 444.

Judit. (Nagy Iván szerint gr. Bethlen Júlia, de ez bizonyára téves keresztnév.¹⁴) Teleki Anna származását és testvéreit az 1. táblázat mutatja.

Apja, id. Teleki Domokos 1742-ben született a széki gróf Teleki család sárpataki ágából, amely a gernyeszegi ágából vált ki (3. kép). Születési helye és ideje nem derül ki az önéletrásból. Apja, Teleki Lajos Sárpatakon élt, tehát a születési hely az ő esetében is valószínűleg Sárpatak. Sárpatak a Maros folyó jobb partján fekszik, Marosvásárhelytől mintegy 20 km-re keletre.

Az önéletrásban az első adat az, hogy csecsemő korában Kolozsvárról Szengyelbe (Mezőszengyel, Ludastól É-ra) utaznak látogatóba anyja szüleihez (iktári gr. Bethlen Sámuel és gr. Keresztes Borbála), ezért lehet, hogy esetleg Kolozsváron született. Apja 1758-ban halt meg.

3. kép. A gernyeszegi Teleki-kastély, hátsó udvar (2017)

1. táblázat

Teleki Anna származása

széki gr. Teleki Sándor (1679-1754) és
bethleni gr. Bethlen Júlia (1686-1722)

iktári gr. Bethlen Sámuel (-1767) és
várhegyi gr. Keresztes Borbála (-1774)

gr. Teleki Lajos (1716-1758) és
iktári gr. Bethlen Kata (1724-1790)

bethleni gr. Bethlen Elek és
czegei gr. Wass Júlia (-1791)

gr. Teleki Domokos (1742-1824) és

1. gr. Toldalági Anna,
(-1779?)

2. bethleni gr. Bethlen Judit,
(-1784)

3. gr. Kendeffi Zsuzsanna
(1771-1821)

Pál (-1780)

Ferenc (1781-1785)
Anna (1783-1851)
Klára(1784)

Zsuzsanna (1790-1796)
(kisfiú) (1794)
Ráchel (1795-)
Polixena 1798-)
Elek (1799-)
Krisztina (1803-)

¹⁴ Nagy Iván: *Magyarország családai. Czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 11. kötet. Ráth Mór, Pest 1865, 90., VI. tábla.

Teleki Domokos a marosvásárhelyi Református Kollégiumban tanult. Utána a Királyi Táblán lett joggyakornok. A marosvásárhelyi Királyi Ítéző Tábla nagyon fontos szerepet játszott Erdély igazgatásában. Ez volt a legmagasabb fellebbviteli fórum, és mind a magyar megyei törvényszékek, mind a szász egyetemek, mind a székely székek hozzátartoztak. 1754-ben helyezték át ide Medgyesről. A város fellendüléséhez egyrészt az járult hozzá jelentősen, hogy sok tekintélyes bíró és ülnök költözött ide, másrészt pedig a tanulóifjúság, a jogi gyakorlatukat itt végző fiatal írnokok, a kancellisták jelenléte tette pezsgővé a város társadalmi életét. A fiatal jogászok délelőttönként előadásokat hallgattak, amelyeken a bírák ismertették az éppen folyó ügyeket, délután írnoki munkát végeztek, este pedig sokszor nagy bálokon, baráti összejöveteleken vettek részt.¹⁵ Ebbe a pezsgő társadalmi életbe kapcsolódott be a fiatal Teleki Domokos is.

Később katonai szolgálatba állt. Először Brünnben, majd több évig Galíciában állomásozott, amelyet akkor foglalt el Ausztria (1772). Magyar érzelmeiben nagyon zavarta a német egyenruha, amelyről ezt jegyezte fel: „az új ruhát nem igen álhatám”, s az erről költött versében ezt írja:

„Ez Ifjat idegen Nemzet Köntössében
Igaz egy Magyarnak hidd lenni szívében.”

Többen feljegyezték, hogy később is hangsúlyozottan mindig magyar ruhában járt, ezért „az utolsó magyarnak” is nevezték. A könyve elején közölt metszet is így ábrázolja.

Leszerelése után veszi el első feleségét, gr. Toldalagi Annát, akit mindig „szép Annám”-nak nevez. Őtöle egy kisfia születik, Pál, de felesége hamarosan meghal (1779?), és utána nem sokkal a kisfiú is (1780?).

Második felesége bethleni gróf Bethlen Judit, akit a verses önéletírás mindig a „bölc Judit” jelzővel illet. Férje szerint bölcsessége főleg az emberekről mondott igazságos ítéleteiben, ugyanakkor a nyomorult jobbakok iránti emberséges magatartásában és a férje iránti hűségében nyilvánult meg. Érdekes, hogy még Kemény Vilma is szükségesnek tartja így jelölni meg „szülőanyját” (dédanyját), hogy „bölc Judith”. Juditnak három gyermeke születik. Az első egy kisfiú volt, Ferenc, a második Anna 1783-ban, és egy harmadik kislány, Klára, aki viszont rögtön meg is hal. De akkor már Judit is nagyon beteg, és hamarosan ő is meghal. Ahogy írja, számára „másoknál kiesb lak-hellyem Sárpatak” a könnyek patakává vált. Ettől kezdve a két kis árvát, Ferencet és Annát a Bethlen nagymama, Judit anyja veszi magához, aki Nagyfaluiban (ma: Apanagyfalu, Bethlen város mellett)

¹⁵ Fodor István: *Régi nevezetes épületek és intézmények*. Krónikás Füzetek, II. sorozat, 7. szám. Marosmenti Élet, Marosvásárhely 1937.

és Kolozsváron él. Nem telik bele fél év, és a kis Ferenc is meghal. Most már csak Anna marad a gyerekei közül, aki mindig elhunyt feleségére, Juditra emlékezteti. Ezzel szólítja meg a versben:

„Kedves Annám egy kis szikrátskám még te élsz!

Hát már te magadrol milyen fátumat vélsz?

Oh szegény! ő arról nem gondolkodik,

Boldog, bezzeg az én szívem hánykolódik.”

De nemsokára úgy látszik, hogy a „fátum” Annán is beteljesedik: Kolozsváron elkapja a himlőt. Az apja imádkozik, hogy most az egyszer ne hagyja el Isten, és csodák csodája, Anna meggyógyul. Közben 1786-ban Szebenben a kormányzószéknél hivatali munkába áll, és ezt az állását 1795-ig megtartja, amikor is megválasztják Torda vármegye főispánjának. Emellett tovább építi sárpataki házat is: „Nem pompás, de csinos házat építettem” – írja. Továbbra sem mond le arról a tervéről, hogy újra megházasodjék. Egy szépen induló kapcsolatot a király nem engedélyez a vallási különbség miatt. Végül egy egészen fiatal, tizenhat éves lányt talál Kolozsváron, gr. Kendeffi Zsuzsannát, akit gyakran meglátogat Szebenből. Némelykor Kolozsvárról Apanagyfaluba is átmegy, hogy kislányát, Annát is láthassa. Annát a nagyanyja úgy szereti, mintha édesanyja volna, az apját is szívesen fogadja, apja mégis aggódik érte, mert gyakran betegeskedik:

„Sőt még e kis szikrák élete is kétség,

Csak nem örökségül szállja a' betegség.”

Amikor Kendeffi Zsuzsanna betölti a 18. évét, 1789. április 9-én szerény külsőségek mellett megtartják az esküvőt. Boldogan viszi haza Sárpatakra, és vele ezúttal megtalálja a tartós boldogságot. Hosszan élnek még együtt, hat gyermekük születik, négy lány és két fiú. Az első gyermek, Zsuzsanna ötéves korában hal meg; a második, egy kisfiú halva születik, de a többiek életben maradnak, és felnőnek. Közben Anna is hazakerül, és a nagyanyja, aki eddig nevelte, 1791-ben meghal Nagyfaluban. Amikor Anna hazakerül, ő hatéves, az új mama pedig csak tizenkét évvel idősebb nála: tizennyolc éves. Talán a kis korkülönbség miatt könnyebben alakult ki a viszony közöttük, inkább idősebb testvért láthatott benne, mint mostohaanyát.

Apjának nagyon jólesik, hogy az 1794-ben halva született kis féltestvérét az akkor már tízéves, „szépen nőttön növä Annám” anyyira meggyászolja. Közli is Anna emlékversét, amelyet a kisöccse halálára írt:

„E koporsó kőnek díszére én írok

És a' ki benne van azon méltán sírok.

Nem tetszett ő néki Világ' fényessége,

Hanem inkább annál Egek ditsössége.
Nyúgodj hát tsendesen kedvesem kis Vérem
Engem is hozzád várj édes kis Testvérem.”

Az új feleséggel tovább építik a házukat Sárpatakon, amelynek elkészültét 1796-ban nagy vendégséggel ünneplik meg. Sajnos ez a kastély, az úgynevezett felső udvari kastély ma már nincs meg, 1944 után lebontották. De a rendelkezésünkre álló, 1942–43-ban készült kép (4. kép) sem egészen az eredeti állapotát mutatja, mert az 1880-as években átépítették.¹⁶ A ma Sárpatakon látható Teleki-kastély, az alsó udvari kastély sokkal későbbi, 1872-ben épült.¹⁷ Talán az ennek kertjében látható kőoroszlán régebbi, de Orbán János szerint itt is volt egy régebbi ház, lehet, hogy még annak a kertjében volt (5. kép).

4. kép
Marossárpatak. Az id. Teleki Domokos által épített, régi, ún. felső udvari, lebontott kastély. A kép 1942–43-ban készült (Berekméri Edmond, 2018)

Később Kendeffi Zsuzsannával együtt építtette fel a marosvásárhelyi Vártemplommal szemben álló Teleki-házat, egy valóban elegáns barokk palotát, amely jelenleg is város egyik díszé¹⁸ (6. kép). Most a református egyház tulajdona. A homlokzati emléktáblát 1803-ban helyezték rá, és az az érdekessége, hogy a Teleki Domokos által szerkesztett latin felirat azt is tanúsítja, hogy tulajdonosa becsületos úton szerzett pénzből építtette a házat (7. kép).¹⁹

¹⁶ Orbán János levélbeli közlése alapján, 2020. okt. 26.

¹⁷ Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: *i. m.* 509–512. Berekméri Edmond: Ha a romok mesélni tudnának... In: *Népújás* LXX. 133. (2018. jún. 15./133) *Szűnes Világ* melléklet (XIV. 23. 620), 1.

¹⁸ Orbán János: Teleki Domokos palotája, Marosvásárhely. In: *Adatbank. Erdélyi magyar elektronikus könyvtár / Romániai Magyar Lexikon / Erdélyi Műemlékek*, 2010. ápr. 8. <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=230> (2020. dec. 22.).

¹⁹ A tábla erre vonatkozó latin szövege és magyar fordítása:

Non aurum pro vendita patria acceptum
vel servo detractam mercedem
non obolum egendo denegatum
nec nummum pro re miseri detorta dono datum
aut aes alienum in damnum familiae conflatum
his inesse putes lapidibus.”

„Sem hazaárulásért elfogadott arany
vagy szolgától megtagadott bér,
sem szegényektől sajnált fillér
vagy ügyek elferdítéséért kapott kenőpénz,
és főként családod megrokkantó adósság
nem rejlik e kövekben.”

Kelemen Lajos (1925)²⁰ így foglalja össze Teleki Anna neveltetését:

„[...] jóságában és okosságában anyjához, Bethlen Judithhoz hasonlított s a nagyszülők és később derék mostoha anyja is nagy gondot fordítottak a nevelésére.”

Teleki Anna első vőlegénye, ifj. Teleki Domokos

1797 őszén feltűnik Sárpatakon Anna első udvarlója ifj. Teleki Domokos személyében (8. kép). Ifj. Teleki Domokos tulajdonképpen elsőfokú unokatestvére az id. Teleki Domokosnak, mert az ő apja, Teleki Sámuel egy sokkal fiatalabb féltestvére volt id. Teleki Domokos apjának, Teleki Lajosnak. A közös nagypapa Teleki Sándor (1679–1754) volt, aki maga is jelentős szerepet játszott az erdélyi művelődés történetében mint a nagyenyedi kollégium főgondnoka.²¹ Az ő első házasságából született id. Teleki Domokos apja, a második házasságából pedig Teleki Sámuel (2. táblázat).

Ifjabb Teleki Domokos Sáromberkén született (ld. a 9. képet), éppen szemben Sárpatakkal, a Maros túlsó partján. Apja, Teleki Sámuel, a híres erdélyi kancellár, aki marosvásárhelyi téka alapítója. Ő költözött az Alsó-Fehér megyei

5. kép

Marossárpatok. Kőoroszlán a ma is meglévő, újabb, ún. alsó udvari Teleki-kastély kertjében. Saját fénykép, 1998.

6. kép

Marosvásárhely. Teleki-palota.
Kép: Orbán János,
2010.

A latin feliratot közli: Fodor István: *Régi nevezetes épületek és intézmények*. Magyar fordításának forrása: Teleki-ház (Marosvásárhely). In: *Wikipédia*, [https://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki-h%C3%A1z_\(Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki-h%C3%A1z_(Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely)) (2020. dec. 12.).

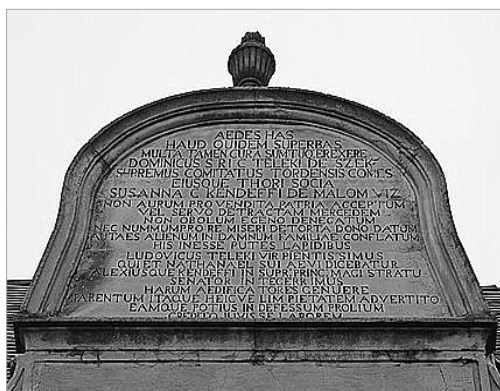
²⁰ Kelemen Lajos: *Gr. Teleki Domokos*, 10. Ld. még Uő: *Teleki Anna apja (Gróf Teleki Domokos)*, 446.

²¹ Tonk Sándor: A Telekiek Erdély történetében. In: *Sáromberke 1319–1994*. Sáromberki Református Egyházközség, Sáromberke 1994, 165–177.

Sádról Sáromberkére,²² és ő építette a ma meglévő kastély két oldalsó szárnyát 1769 és 1773 között.²³

Teleki Sámuel a hivatala Bécshez kötötte, és a fia, Domokos is ott járt egyetemre. Tanulmányainak elvégzése után beutazta egész Magyarországot, majd eljutott Szászországba. Minden útja nagyon eredményes volt, amint arról megjelent hazai útleírása²⁴ és a német ásványkutatókkal való későbbi levelezése²⁵ is tanúskodik. Domokos már fiatalon elkezdte gyűj-

teni az ásványokat, az ő gyűjteménye mai napig is megvan a marosvásárhelyi Teleki Tékában. 1796-ban hazaköltözött, és – mint naplójában írta – házasságán kezdett „dolgozni”. Először Pesten kezdett udvarolni egy ott élő távolabbi rokonnak, Teleki Annának, de sikertelenül. Ezekben az években szülei egymás

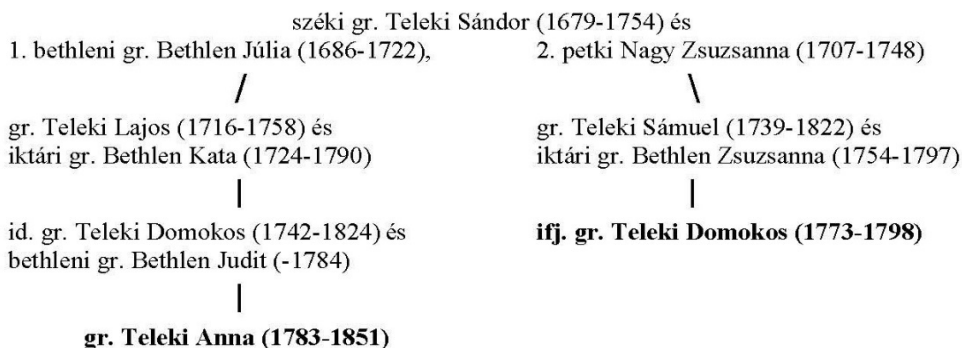
7. kép

Marosvásárhely. A Teleki-palota felirata.

Kép: Orbán János, 2010.

2. táblázat

Teleki Anna és ifj. Teleki Domokos rokonsága

²² Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 1997, 48–49.

²³ Tonk Sándor: *i. m.* 174. Orbán János: A sáromberki Teleki-kastély. In: Feld István – Somorjay Sélysette (szerk.): *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére*. Castrum Bene Egyesület, História Antik Könyvesház Kiadó, Budapest 2008, 187–206.

²⁴ [Teleki Domokos]: *Egynehány hazai utazások' leírása Tót és Horváth országoknak rövid esmértetésével egygyütt*, ki adatott G. T. D. által. Bécs 1796. Teleki, Dominik: *Reisen durch Ungern und einige angränzende Länder*. Konrad Adolph Hartleben, Pesth 1805.

²⁵ Viczián István: *Teleki Domokos elnöksége a jénai Ásványtani Társulatban – a korabeli levelezés tükrében*, 3–19.

közi és vele ápolt levelezésében állandó téma ennek a kapcsolatnak az alakulása. A kikoszarazásról is személyesen számol be levélben apjának, aki Bécsben él. Ezután viszont Erdélybe hazajöve ennek a másik Teleki Annának kezdett udvarolni Sárpatakon.

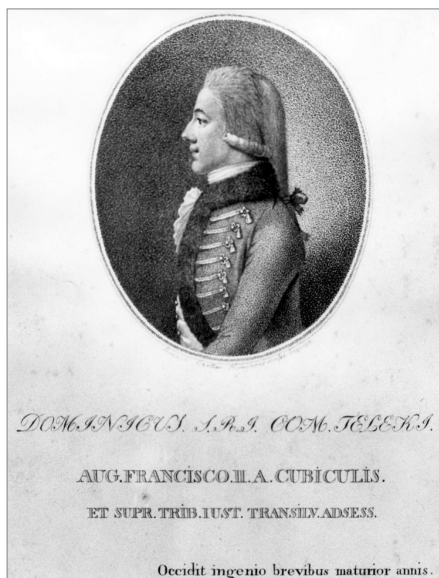
Az önéletírásból az látszik, hogy Anna apja nagy örömmel fogadta ezt a kapcsolatot, nem látszik, hogy a közeli rokonság zavarta volna. Úgy érezte, ha neki nincs eddig fia, most az ifjú Domokos személyében mégis fiát kapott. Már amikor 1797-ben Teleki Sámuel hazajött Bécsből látogatóba, arra gondolt, hogy jöttenek egyik célja:

„S talám Házas-Társat nézni-is Fiaknak,
Amaz áldott lelkü jó Domokosnak.”

De a fiatalok saját maguk, önkéntesen döntöttek egymás mellett, szülői rábeszélés nélkül:

„Önkéntesnek íram, mivel erőltetés
Leg-kisebb sem volt itt, se reá beszélés.
Gyermekeink egymást elébb meg-szerették,
Hogysen az egygyezést töllünk kérték 's vették.”

Teleki Anna és ifj. Teleki Domokos eljegyzése 1798. június 19-én meg is történt Sárpatakon. Az ifjú Domokos így 1798 elején jegyezte be naplójába: „Sárpatakra gyakran mentem ki, 's nem Ok nélkül”. Ugyanis itt találta meg az ő igazi Annáját. Az eljegyzésről a következőket írta naplójába:

8. kép

Ifj. gr. Teleki Domokos (1783–1798).
Czetter Sámuel rézmetszete:
Dominik Teleki von Szék (1805).

9. kép

Teleki Sámuel Sároemberki kastélya, ifj. gr. Teleki Domokos születési helye. É-i szárny az út felől.
(Kép: Filantropikum.com, 2014.)

„14 Junii a kissebb Teleki Anikót, G. Teleki Domokosnak igen kedves Lányát megkérvén szerentsés Választ vettem [...]. Méltán reménylhetem Boldogságomat – mert egy jó nevelésű, érzékeny szívű, éles eszű ’s kellemetes Leányt szeretek, a’ ki engemet hasonlóképpen szeret – Az Úr Isten pedig szentelje meg a szövetségünket. Még esztendő múlva mégyen pedig véghez Isten segedelmével Házasságom, kedves Anikóm még tsak 15 esztendő’s lévén – Ámbár bizony mind Testére mind Lelkére nézve idejét felyül haladja. Tudom, hogy boldog is lések véllé; kedvezvén az Úr Isten életünknek. 19-a Junii Sárpatakon meg mátkásodtam T. Anikómmal.”²⁶

Ifj. Teleki Domokosnak egy másik beszámolóját is ismerjük az eljegyzéséről. 1798. július 28-án így ír Kolozsvárról gróf Fekete Jánosnak:

„[...] ha Isten éltet, vagy a’ télen, vagy csak a’ tavaszon házasodom. Öregebb Teleki Domokos bátyámnak (ki is a Mtgs. Groff Urat ugyan tiszteli) igen kellemetes derék Leányát immár el-jegyeztem.”²⁷

Ifj. Teleki Domokos ezen reménysége sajnos nem teljesezhetett be, ugyanis néhány hónap múlva, 1798 szeptemberében meghalt. A sáromberki Teleki-kriptában helyezték örök nyugalomra (10. kép). Anna apja is nagy szomorúsággal vette tudomásul a sorsnak ezt a ki tudja, hányadik csapását családjukon. Az apa ezt írja:

„A Leányomat nem dítsérem, dítséri;
A’ mint meg-érdemli az a’ ki esméri.
A kedves Domokos ki vólt, mit vesztettem
Benne, ’s ezen vesztést mennyire érzettem,
Leg-jobban mutatja azon Versezésem [...]”

10. kép

A sáromberki Teleki-kripta, ifj. gr. Teleki Domokos nyughelye. Épült 1772-ben. (Saját fénykép, 1998.)

Ez a „versezés” azokat az emlékkerseket jelenti, amelyeket ő maga és volt katonai parancsoka, az ifjú Teleki Domokos jó barátja, gr. Fekete János szentel az elhunyt emlékének, és amelyeket szintén megtalálunk az önéletírásban. Fekete János a következőképpen ír Anna gyászáról:

²⁶ D. Nagy Anikó: *Ifjú gróf Teleki Domokos*, 32–33.

²⁷ Teleki Domokos levele gr. Fekete Jánoshoz, Kolozsvár, 1798. júl. 28. Kézirat, OSZK Kézirattár.

„Képelem magamnak, hogy fogta siratni
Anikó Leányod, ki velle folytatni
kívánván életét, még Asszony sem lévén;
Árvaságra jutott, Pártát le sem tévén
[...].”

Ifj. Teleki Domokos emlékét a Tékában mai napig őrzik az ásványai, iratai, könyvei, többek között a jénai ásványtan-professzor, Lenz egy neki ajánlott munkája 1798-ból²⁸ (11. kép).

Hogy apja és anyja mellett mennyire számon tartották az ő munkásságát is, arra sokatmondó példa Kazinczy Ferenc²⁹ megjegyzése, aki 1816-ban, Domokos halála után tizenhét évvel látogatta meg a marosvásárhelyi Tékát:

„[...] az ásványok pedig fióknak [= fiuknak], a meghalt Domokosnak köszönik létüket, s a cancellárius nagyon megszorította [...]. Sajnálottam, hogy ennek a hamar kihalt nemes lelkű ifjúnak képét itt nem találám. Ő idővel második atyja fogott volna lenni.”

Az ifjú Teleki Domokos családja megőrizte ennek a jegyességnek az emlékét is. Teleki Sámuel ékszerének leltárában van egy ilyen tétel is: „N. Domokos Fiam Mátka karikája mellyet Teleki Aniko adott.”³⁰

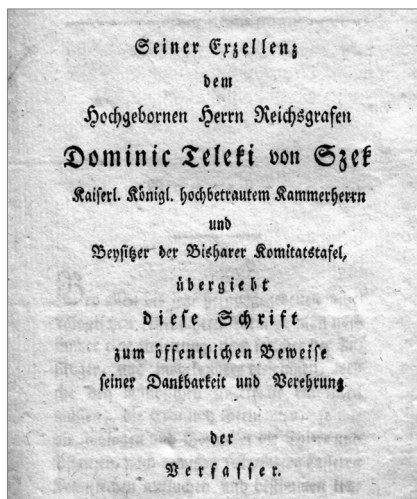
Felhasznált irodalom

- Benkő Samu (szerk.): *Bolyai-levelek*. Téka. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1975.
- Berekméri Edmond: Ha a romok mesélni tudnának... In: *Népújság* LXX. 133. (2018. jún. 15./133), *Szines Világ* melléklet (XIV. 23. 620), 1.
- Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem...” *Történelmi családok kastélyai Erdélyben*. Gutenberg Kiadó, Csíkszereda 2015.
- D. Nagy Anikó: Ifjú gróf Teleki Domokos. In: *Erdélyi Múzeum* 56. (1994/1–2), 25–50.

²⁸ Lenz, Johann Georg: *Mineralogisches Taschenbuch für Anfänger und Liebhaber. Erstes Bändchen. Die Mineralogisch-einfachen Mineralien*. Hennigs, Erfurt 1798. Ld. ebben Teleki Domokosnak szóló ajánlás.)

²⁹ Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek I.* Bevezetéssel ellátta: Kristóf György. Erdélyi ritkaságok 16. Szerkeszti: Jancsó Elemér. Minerva, Kolozsvár 1944, 98 (első kiadás: 1831).

³⁰ Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, 401.

11. kép
Ajánlás Teleki Domokosnak Lenz ásványtan-könyvében, 1798 (Teleki Téka, Marosvásárhely)

- Deé Nagy Anikó: *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár 1997.
- Fodor István: *Régi nevezetes épületek és intézmények*. Krónikás Füzetek, II. sorozat, 7. szám. Marosmenti Élet, Marosvásárhely 1937.
- Fodor István: Teleki-ház (Marosvásárhely). In: *Wikipédia*, [https://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki-h%C3%A1z_\(Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki-h%C3%A1z_(Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely)) (2020. dec. 12.).
- Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek I.* Bevezetéssel ellátta: Kristóf György. Erdélyi ritkaságok 16. Szerkeszti: Jancsó Elemér. Minerva, Kolozsvár 1944 (első kiadás: 1831).
- [Kelemen Lajos]: Bolyai Farkas levele Teleki Anna grófnőhöz. In: *Ellenzék* 46. (1925. nov. 9./256), melléklet 9.
- Kelemen Lajos: Bolyai Farkas levele Teleki Anna grófnőhöz. In: uő: *Művelődéstörténeti tanulmányok. I.* Sajtó alá rend., szerk., a bev. tanulmányokat és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár 2006, 232–234.
- Kelemen Lajos: Teleki Anna apja (Gr. Teleki Domokos). In: *Ellenzék* 46. (1925. nov. 23./286), melléklet 9–10.
- Kelemen Lajos: Teleki Anna apja (Gróf Teleki Domokos). *Művelődéstörténeti tanulmányok. I.* Sajtó alá rend., szerk., a bev. tanulmányokat és a jegyzeteket írta Sas Péter. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár 2006, 444–446.
- Kemény János: *Kakukéjszókák. Önéletírás*. G. Kisnyomda Bt., Budapest 2003.
- Kuun Gézáné, gr.: *Maros-Németiben. Emlékezés gróf Kuun Géza otthonára*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1909.
- Kuun Gézáné, gr. – Kemény Vilma br. (szerk.): *Osdolai Kuun Géza családi levelezéséből. 1834–1905. ápr. 10-ig*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1914.
- Lenz, Johann Georg: *Mineralogisches Taschenbuch für Anfänger und Liebhaber. Erstes Bändchen. Die Mineralogisch-einfachen Mineralien*. Hennigs, Erfurt 1798.
- Nagy Iván: *Magyarország családai. Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. 11. kötet. Ráth Mór, Pest 1865.
- Oláh-Gál Elvira: *Nobile Officium. Az erdélyi magyar történelmi családok XX. századi sorsa – Oláh-Gál Elvira interjúi*. Székelyföld Alapítvány, Csíkszereda 2016.
- Oláh-Gál Róbert: A Kemény Simon-legenda és Bolyai Farkas. In: *Népújás* LXV. (2013. jún. 8./130), *Színes Világ* melléklet (IX. 22. 369), 1.
- Oláh-Gál Róbert: Bolyai Farkas és Kemény Simon családja. In: *Valóság* 54. (2011/7), 59–68.
- Oláh-Gál Róbert: Ifj. báró Kemény Simon. In: *Művelődés* 66. (2013. szept./9), 25–28.
- Oláh-Gál Róbert: Teleki Anna és Bolyai Farkas. In: *Népújás* LXI. (2009. júl. 25./168), *Színes Világ* melléklet (V. 28, 184), 1.
- Oláh-Gál Róbert: Teleki Anna és Bolyai Farkas. In: *Népújás*, LXI. 174. (2009. aug. 1./174), *Színes Világ* melléklet (V. 29. 185), 1.

- Orbán János: A sáromberki Teleki-kastély. In: Feld István – Somorjay Sélysette (szerk.): *Kastélyok évszázadai, évszázadok kastélyai. Tanulmányok a 80 éves Koppány Tibor tiszteletére.* Castrum Bene Egyesület, História Antik Könyvesház Kiadó, Budapest 2008, 187–206.
- Orbán János: Teleki Domokos palotája, Marosvásárhely. In: *Adatbank. Erdélyi magyar elektronikus könyvtár / Romániai Magyar Lexikon / Erdélyi Múemlékek*, 2010. ápr. 8. <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/muemlek.php?id=230> (2020. dec. 22.)
- Szabó Péter: Br. Kemény Simon rövid életrajza. Jegyzet. In: Stäckel Pál: *Bolyai János és Bolyai Farkas geometriai vizsgálatai. I. rész. A két Bolyai élete és művei.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1914, 206–208.
- Teleki-ház (Marosvásárhely). In: *Wikipédia*, [https://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki-h%C3%A1z_\(Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Teleki-h%C3%A1z_(Marosv%C3%A1s%C3%A1rhely)) (2020. dec. 12.)
- Teleki Domokos: *Az emberi sorsnak változékonysága; melyet a maga példájával le-rajzolt, és különböző időszakokban Versekre foglalt...* Nyomtatott a ' Ref. Kol.' Betűivel, Kolo's-vártt 1815.
- [Teleki Domokos]: *Egynehány hazai utazások' le-írása Tót és Horváth országoknak rövid esmértetésével együtt*, ki adatott G. T. D. által. Bécs 1796. Teleki, Dominik: *Reisen durch Ungern und einige angränzende Länder.* Konrad Adolph Hartleben, Pesth 1805.
- Tonk Sándor: A Telekiek Erdély történetében. In: *Sáromberke 1319–1994.* Sáromberki Református Egyházközség, Sáromberke 1994, 165–177.
- Viczián István: Teleki Domokos elnöksége a jénai Ásványtani Társulatban – a korabeli levelezés tükrében. In: *Múzeumi Füzetek. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Természettudományi és Matematikai Szakosztályának Közleményei.* Új sorozat, 7. (1997), 3–19.

Levéltári források

- Kemény Vilma: *Levél Karácsony Jenőné Bárczay Borbálához.* Kolozsvár, 1912. nov. 27. Kézirat. Kemény Vilma hagyatéka. (Viczián István tulajdona.)
- Kuun Gézané, gr., sz. b. Kemény Vilma levelei Szily Kálmánhoz, az MTA főkönyvtárhoz, amelyekben nagyszüleiről való emlékeit írja le. Kolozsvár 1913. jan. 5. és 8. MTA Kézirattár K 29/125 és K 29/126. Mellékletei: Levél Gyulai Istvánnak: 29/127; képek: 29/128–131.
- Szabó Péter: *B. Kemény Simon életrajzi adatai.* 1914. MTA Kézirattár K 28/25.
- Teleki Domokos levele gr. Fekete Jánoshoz, Kolozsvár, 1798. júl. 28. Kézirat, OSZK Kézirattár.

* * *

The life of Anna Teleki (1783–1851), wife of Count Simon Kemény is presented in 3 parts. Part I deals with his youth, Part II with his marriage to Count Simon Kemény, Part III. with her widowed years.

The father of Anna Teleki was Count Domokos Teleki Sr., the later chancellor and memorial writer of Turda, her mother was Countess Judit Bethlen of Bethlen. Her mother dies when she was one years old, and her two brothers follow their mother soon. Until the age of six, she was raised in Apanagyfalu (Nușeni) and Cluj-Napoca by her maternal grandmother, Countess Júlia Wass from Czege, wife of Count Elek Bethlen. When her father remarries, she moves to Sárpatak (Șapartoc). At the age of 15, in 1798, she became the bride of the famous mineral collector, Count Domokos Teleki Jr., but her fiancé tragically died the same year.

Keywords: Count Teleki family, Count Bethlen family of Bethlen, Sárpatak (Torda county), Count Domokos Teleki Jr., history of mineralogy in Transylvania.